

EFSA NELERİN BÜYÜSÜ VE UNUTULMUŞ GERÇEKLER

Aslı Sancar (2009). *Osmanlı Kadını Efsane ve Gerçek*, İzmir: Kaynak Yayınları, ISBN: 978-9944-125-77-2, 191 sayfa.

Osmanlı imparatorluk tarihi içinde kadının sosyal, siyasi, kültürel konumu-değeri ve kimliği hakkında yapılan araştırmalar, ne yazık ki istenilen düzeyde değildir. Her ne kadar siyasi tarih çalışmalarına verilen ağırlık, son zamanlarda sosyal ve kültürel alanlarda kendini göstermişse de “Osmanlı Kadını” konusu yeterince irdelenmemiştir. Bu konuyla ilgili son zamanlarda dikkati çeken birçok bilimsel çalışmanın yanında seyahatname, günlük ve hatırat türündeki yayınların sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Son dönemlerde geniş halk kitlelerinin yoğun ilgisine mazhar olan tarihî roman türünde yazılan popüler kitaplar da kadın konusuna duyulan ilginin artmasını ve geniş bir boyut kazanmasını sağlamıştır.

Türk tarihi ve kültürünün önemli ve uzun bir süreci olan Osmanlı İmparatorluğu’nu temel konu olarak yapılan bu yayınlardan bazılarının temel bakış açısı, oryantalist söylem çerçevesinde oluşturulmakta; özellikle de Osmanlı kadını konusu bu yaklaşımlardan payını çok olumsuz imajların tekrar edilmesi oranında almaktadır. Osmanlı kadını genellikle haremin tutsaklığında, hamamın erotik betimlemelerinde, despotlu feslerin zulmü altında peçenin kimliksizleştirdiği varlıklar olarak algılanmaktadır. Ancak gerçeklerin çok farklı olduğu ve dönemine oranla Osmanlı kadınının çok daha özgür ve rahat yaşadığı, dünyanın en çok övülen kadını olduğu çok az bilinen bir gerçektir. Bu gerçeği bütün yönleriyle işleyen Aslı Sancar’ın *Osmanlı Kadını Efsane ve Gerçek* adlı kitabı, Osmanlı kadını konusunu ve bu konudaki eksikliği dolduracak düzeyde bir kitap olarak karşımıza çıkmaktadır. İlk baskısı İngilizce yapılan kitap (*Ottoman Women: Myth and Reality*), 2008 Mayıs’ında Los Angeles’ta düzenlenen Benjamin Franklin Ödüllerinde “yılın en iyi tarih kitabı” ve “tasarım finalisti” olarak seçilmiştir. Kitap konuyla ilgili birçok resim ve fotoğraflarla görselleştirilmiş, zengin kaynak eserlerin kullanılmasıyla beraber kitabın “Osmanlı kadınının büyüleyici dünyasına yepyeni ve derinlemesine bir bakış” sunduğu muhakkaktır.

Eserin dili, kurgusu, konuya uygun görsel malzemenin çeşitliliği ve zenginliği kitaptan yararlanmayı her kesimden okuyucu için kolaylaştırmaktadır. Kitap; altı ana bölüm ve adlandırılmış ama numaralandırılmamış alt bölümlerden, Teşekkür, Resim ve Fotoğraf Bilgileri, Dipnotlar, Bibliyografya ve İndeks bölümlerinden oluşmaktadır.

Osmanlı Kadını Efsane ve Gerçek adlı kitabın giriş bölümünde yazar, Osmanlı kadınına ya hep olumlayan ya da olumsuz bir imajla yansıtan söylemlere karşı çıkmaktadır. “Osmanlı kadınları ya yetkin, vakar sahibi hanımefendiler olarak tarif ediliyorlardı ya da başkaları tarafından hareme tıklıp kalmış baskı altına alınmış zavallı kadınlar olarak.” (6). Oryantalist bakış açısının söylemleri, Osmanlı Devleti’nde değişik sürelerde kalmış, birebir yaşantılarını kaydeden kadın seyyahların bu söyleme karşı çıkmalarına neden olmuştur. Örtüşmeyen bu tutumlar; Osmanlı kadınına hak ettiği yeri vermesi açısından yazarı mahkeme kayıtlarına yöneltmiştir, Osmanlı kadın kimliğini doğru bir şekilde yansıtmaya isteği yazarı bu çalışmaya sevk etmiştir. Yazar, “Osmanlı kadını” teriminin geniş ve kapsamlı olduğunu, kastedilenin Osmanlı topraklarının merkezinde yoğunlaşmış Müslüman kadınlar olduğuna dair bir not düşmüştür. Bu bölümü süsleyen resim, Osman Hamdi Bey’in “Leylak Toplayan Kız” adlı ünlü tablosudur.

Kitabın “Batılıların Gözüyle Osmanlı Kadını” adlı ilk bölümünde Batılı seyyahların Osmanlı kadın konusuna yüzyıllar boyu süregelen ilgilerinin temelinde yatan nedenleri “örtünme, haremin dışarıdan ayrı dünyası, çok eşlilik” gibi konuların yanında egzotik gücü ve merakı sağlayan “Binbir Gece Masalları” adlı Doğu masalları olarak gösterilmektedir. Bu masalların kadın imgeleri, Batılı seyyahlar tarafından sıkça kullanılmıştır.

Haremin ve kadınların dünyasına ilk gerçekçi bilgi ve gözlemleri, Lady Montague’den öğrendiğimizi ifade eden yazar, daha sonra yazar-seyyah Miss Pardoe’nun Osmanlı toplumsal hayatına ve kadın gerçeğine daha gerçekçi yaklaştığını söyleyerek Lady Ramsey, ve Lucy Garnett ile Ermeni asıllı M. D’Ohsson gibi, seyyahların Osmanlı kadın izlenimlerini “bütün bu kişilerin bize aktardıkları, bir araya getirildiğinde ise eksiksiz olmasa da gayet renkli, kendi şahsına münhasır bir portresi çıkmaktadır.”(14) şeklinde ifade etmiştir.

Batılı seyyahların tasvirlerindeki Osmanlı kadınının özellikleri “Dış Görünüş, Hal ve Tavırlarındaki İncelik, Temizlik, Dindarlık, Misafirperverlik ve Cömertlik, Tevazu ve Namus, Özgürlük,

Tabiat Sevgisi, Toplumsal Konum” adlı başlıklarda incelenmekte olup Osmanlı Devleti’nde bir süre yaşamış olan Batılı seyyahların -Z. Duckett Feriman, Miss Julia Pardoe, Lady W. M. Ramsey, Lady Montague, D’Ohsson, Luccy Garnett, La Baronne Durand de Fontmagne, Edmondo de Amicus, A. L.Castellan, Lady Craven- söylemleriyle anlatılmaktadır. Bu bölümün konularıyla ilgili yerli ve yabancı ressamın eserleri ile değişik fotoğraflara yer verilmekle beraber kadınların kullandığı bazı eşyalardan da örneklere yer verilmiştir.

Batılı seyyahların en önemli merak konularından biri de harem konusudur. “Evlerinin Haremde Osmanlı Kadınları” adı verilen ikinci bölümde yazar, bu konuya açıklık getirmektedir. “*Efsane*, başlığı altında “harem” efsanesinin yüzyıllar boyunca Osmanlı kadını -genel olarak *doğu*’nun kadınları- miskin, egzotik, itimat edilmeyen insanlar olduğu söylenegelmiştir. Yazılı ve görsel anlatımlarda cinsel obje değerinde görülen kadın imajı, Binbir Gece Masalları’nın hayali ve egzotik tasvirleri sonucu oluşturulan klişeler, Osmanlı kadınına da yüklenmiştir. “Mendil” efsanesinin asılsızlığını anlatan Montague’nün dışında harem gerçeğini yansıtmaya çalışan Pardoe, Garnett, Fanny Blunt gibi seyyahların kaydettikleri de aktarılmıştır. Bu bölümde “Kutsal Alan, Yaşama Mekanları, Sosyal Mekân / Sosyal Roller, Kayınvalidenin Rolü, Evin Hanımının Rolü, Anne ve Çocukların Rolü, Sosyal Aktiviteler, Düğünler, Doğum, Mübarek Gün ve Geceler, Gezintiler” başlıklarıyla kadının sosyal yaşamı konusunda bilgi verilmektedir.

“Osmanlı Haremlerinde Cariyeler” adı altında verilen üçüncü bölümde, Batı’daki kölelik ile Osmanlı’daki köleliğin çok farklı olduğu vurgulanmakta ve sadece isim benzerliği olduğu vurgulanan bu fark da, üç noktada incelenmektedir: İlk olarak Osmanlı haremdeki bir cariye’nin yeri, “Batı’daki bir ev hizmetçisinininkine tercih edilebilir bir durumda olduğudur.”(89). İkinci olarak da köleliğin geçici bir durum olduğu ve kimi zaman yükselmek için bir basamak olduğu yönündeki görüştür. Son olarak Osmanlı’daki kölelik, utanacak ya da küçümsenecek hiçbir çağrışıma sahip olmamasıdır ki bu durumun en iyi kanıtı Osmanlı padişahlarının 14. yüzyıldan itibaren cariyelerle evlenmeleri olarak gösterilebilir. Nitekim böyle şartlar içerisinde birçok genç kızın gönüllü olarak cariyeliği seçtiğini görmekteyiz. Zira ailelerin de bu durumu seçtiğini ifade eden Sancar, Pardoe ve Blunt’tan aldığı alıntılarla bu durumu kanıtlamaktadır. “Saray Haremdeki Cariyeler” başlığı altında verilen bilgiler, hem saray haremının aydınlatılması açısından hem de bu konudaki bilgilerin yanlışlığını düzeltmesi açısından önemlidir.

Kitabın “Saray Haremdeki Osmanlı Kadınları” başlıklı dördüncü bölümünde, saray haremde yaşayan kadınların hiyerarşisi, görev ve sorumlulukları hakkında bilgi verilmektedir. Bu hiyerarşinin başında bulunan Valide Sultan imparatorluk çapında en yüksek ücreti alan kişi olması itibarıyla de saray haremının başı konumunda bulunmaktadır. “Valide Sultan, Saray Haremının Başı, Anaerkil Rolü, Hayır İşleri, Padişah Eşleri ve Cariyeler, Hürrem Sultan, Prensesler, Daye Hatun (Sultanın Süt Annesi), Kethüda Hatun (Harem Yöneticisi), Saraydaki İdari Çalışanlar ve Hizmetçiler” başlıklarından oluşan bölümler, Türk sanatının müstesna örnekleriyle süslenmiştir.

“Mahkeme Kayıtlarında Osmanlı Kadınları” adlı beşinci bölümde, Osmanlı kadınlarının hukukî konuları ve hakları değerlendirilmiştir. “Türk kadınları, kanunî statüleri açısından, kendilerini Avrupalı eşit veya üstün kılacak kanuni, şahsi, mülki haklara zaten sahiptir.” (139) Lucy M. Garnett’ten alınan bu alıntı, bölümün özeti konumundadır. Bu konuyla ilgili Osmanlı kadı sicillerinden -mahkeme kayıtlarından yararlanan yazar, “kadınlarla erkeklerin karşı karşıya geldiği davaların yüzde yetmiş yedisini kadınlar kazanmıştır.”(141) saptamasıyla kadının toplumsal hak ve gücüne işaret etmektedir. Kadınların haklarını bildiğini ve bu hakları korumak amacıyla mahkemeye gittiklerini, hatta İstanbul’da Divan’a başvurduklarını ifade eden yazar, mahkemelerin de kadınları desteklediğini vurgulamıştır. “*Evlilik, Evlilik Sözleşmesi, Mehir, Nafaka, Boşanma/Yeniden Evlenme, Çok Eşlilik, Kadın Dövme, Çocuk Velayeti, Miras, Mülkiyet Hakları*” başlıklarında yazar, Osmanlı kadının kamusal alandaki kimliği ile yasal haklarını kullanımı konusunda bilgi vermektedir.

Kitabın en ilginç bölümü olarak addedebileceğimiz “Metafizik Aynada Osmanlı Kadını” kısmında Sancar, “Osmanlı kadınlarını, güçlü bir ataerkil düzenin olduğu görünen bir toplumda, yalnız kadınlara ait bir dünyayla bu kadar özdeşleşmeye yönelen acaba neydi? Niçin erkeklere ait alanın tamamıyla dışında, etrafından ayrılmış bir ortamda yaşamayı bu kadar gönülden kabul etmiş, hatta seçmişlerdi? Onların hayat görüşleri (paradigma) neydi? Onların varoluş amaçları neydi?” (166) sorularına cevap aramaktadır. Bu sorulara yönelik çözümlerden ilki, yazara göre; “maddi ihtiyaçlarının karşılanması, eşinin yoldaşlığı ve ailesinin desteği” dir. Bütün bunların yanında güçlü bir etken olarak “tasavvuf öğretisi” üzerinde durulmuş; bu öğretinin varlığı sayesinde Osmanlı kadınının ulaştığı dengeden bahsedilerek kitap noktalanmıştır. Bu bölümün başında, tezhip sanatının bir örneği mevcuttur.

Sonuç olarak; *Osmanlı Kadını Efsane ve Gerçek* adlı tanıtımaa çalıştığımız bu kitap, her şeyden önce Osmanlı kadınının gerçek kimliğini yansıtmaması, efsanelerle yüzyıllardan beri Batılılar tarafından çizilmiş bir imajı oynamaya mahkum bırakılan Doğu kadınının gerçeğini çizmesi ve günümüz Türk kadınına batıda yöneltilmiş gerçek olmayan bakışları çürütmesi açısından sadece akademik anlamda değil, her düzeyden okuyucunun başvuru kaynağı niteliğine sahip bir kitaptır. Aynı zamanda kitabın bu konuyla ilgili önyargılı düşünceleri değiştirmeye muktedir bir eser olduğu aşıkârdır.

Cennet Hiloođlu
Antakya zbuđday Lisesi
Türk Dili ve Edebiyatı đretmeni